

*Є. К. Чернухін
Інститут історії України НАН України
м. Київ*

КНИЖКОВА СПАДЩИНА ГРЕКІВ УКРАЇНИ (Монастир Св. Катерини в Києві)

Скарби грецьких бібліотек за всіх часів привертали увагу широких кіл освіченого суспільства і неодноразово були об'єктом уваги історіографії. Широко відомі й різнобічні культурні зв'язки православного грецького Сходу з єдиновірними народами Південно-Східної Європи, наслідком яких було перенесення на нові землі традицій виготовлення й шанування книжок, облаштування бібліотек і організації просвітницької діяльності. Про стан і склад давніх бібліотек грецьких монастирів Греції та Близького Сходу, а разом і їхню роль у формуванні бібліотек і книжкових зібрань Західної Європи можна прочитати у наукових працях багатьох відомих знавців грецьких рукописів і стародруків XIX–XX ст.¹ Окрему наукову тему становлять дослідження сучасного стану грецьких бібліотек, насамперед у Греції, а також спроби реконструкції складу відомих книжкових зібрань минулих століть. Низку цікавих праць, присвячених історії та складу найвідоміших бібліотек Греції, видає, наприклад, Центр неолліністичних досліджень в Афінах².

Значно менше інформації знаходимо, коли йдеться про бібліотеки або зібрання грецьких книжок поза відомими стародавніми осередками християнства, про бібліотеки віддалених метохів славнозвісних монастирів або книжкові зібрання окремих грецьких громад. Чимало грецьких книжок перебувало й у власності окремих осіб, чи то вельми освічених учителів, чи то вельможних правителів і купців. Грецькі монастирі або подвір'я (метохи) давніх і славетних грецьких монастирів Святої гори або Близького Сходу існували у багатьох країнах Південної та Східної Європи і, зокрема, на теренах України й Росії. У кожному з таких осередків відбувалися служби грецькою мовою, навчали грамоті й церковному співу. Це вимагало відповідного набору богослужбової літератури, спочатку рукописних, а надалі й друкованих книжок. Очевидно, що грецькі книжки надходили до України й Росії і під час організації таких церков, монастирів або релігійних громад, і як власність окремих приватних осіб,

переважно греків. Неабиякий інтерес до грецьких традицій писемності часом виявляли й офіційні церковні або державні служби, насамперед, коли йшлося про виправлення або перевірку правдивості старослов'янських перекладів біблійних текстів або патристичної літератури. У таких випадках часом відряджували певних осіб для проведення переговорів і придбання необхідних книг у головних центрах православного світу – східних патріархатах або на Афоні. Про одну з перших таких місій, що її виповнив на початку XVII ст. Арсеній Суханов для московської держави, детально писав Б.Л. Фонкич³. Але, вірогідно, що більшість грецьких книжок у XVII–XVIII ст. надходили до України й Росії через самих греків.

Питання про склад грецьких бібліотечних зібрань в Україні до цього часу не було предметом наукового розгляду. Припущення про наявність в Україні ще за часів Київської Русі та удільних князівств тисячних бібліотечних зібрань не можна ані довести, ані спростувати. Так само тільки припущенням залишається теза про велику кількість грецької літератури в бібліотеках Острозької або пізніше Києво-Могилянської академії, Києво-Печерської лаври та деяких інших учбових центрів і монастирів України XVI–XVIII ст. Звичайно, грецькі рукописні книжки в слов'янських районах України мали б з'явитися ще принаймні з першими вченими греками і християнами не пізніше VIII–IX ст., не кажучи вже про грецькі колонії Північного Причорномор'я, що існували від VII ст. до Р.Х. і, з певним застереженням можна сказати, безперервно підтримували писемні традиції. Можна було б реконструювати і гіпотетичну кількість книжок, яка могла б знаходитися у греків перших віків по Р.Х. і надалі, виходячи із чисельності населення міст, або продуктивності відомих візантійських скрипторіїв. Але не будемо шукати гіпотетичного і спробуємо змалювати стан справ двох грецьких книжкових зібрань, історія яких не сягає ані античних, ані середньовічних часів і починається десь наприкінці XVII ст. у Києві та Ніжині.

Очевидно, що в широкому історичному контексті грецька громада Києва набагато старіша від ніжинської. Грецький елемент у складі населення міста став невід'ємним ще за часів Київської Русі. Характер розвитку міста, перебіг культурного, надто релігійного життя, ставить поза всяким сумнівом наявність у місті за всіх часів і умов певної кількості греків церковнослужителів і прочан, крамарів і випадкових шукачів своєї долі. Проте особливості економічного й культурного розвитку міста, міжусобні війни, татаро-монгольська навала, потім тривала полонізація, церковна унія, існування на берегах Дніпра впродовж віків по суті декількох міст під однією назвою – все це не сприяло консолідації київських греків як релігійно, юридично або економічно оформленої громади. Перша значна подія в історії київських греків, що могла б відіграти важливу роль у подальшому житті громади, безумовно пов'язана з актив-

ністю Сінайського архієпископату в другій чверті XVIII ст. Про це просування синаїтів, а разом і представників Святого Гробу та Афону до північних просторів, населених одновірними народами, і заснування ними філій-метохів теж треба писати детальніше. Але одна із таких спроб виявилася вдалою і представникові синайського архієпископа Никифора ігуменові Євгенію 1737 р. пощастило організувати київських греків на будівництво храму Св. Великомучениці Катерини на Подолі, промислового і торговому районі міста Києва. Про історію будівництва храму й заснування при ньому 1748 р. грецького чоловічого монастиря детально писав М. Петров⁴. Деякі документи, що змальовують окремі хвилі діяльності ігумена Євгенія, періоди в історії монастиря, і містять інформацію про його настоятелів, знаходимо в архівах Києва та Санкт-Петербурга, і, звичайно, в архівах Сінайського архієпископату. Але спроби сучасних науковців відтворити історію монастиря, спираючись на архівні дані також і монастиря Св. Катерини на Сінаї, поки що не принесли очікуваних результатів. Справа тут не тільки у нестачі фактів історії. На жаль, грецький монастир на Подолі насправді не став осередком духовного життя київських греків, як би нам не хотілося ствердити щось протилежне. Важко порівняти київський монастир Св. Катерини за його внеском у суспільне життя міста не тільки з Грецьким Миколаївським у Москві, а навіть із церквами грецького братства у Ніжині. Детально про причини фактичної ізоляваності монастиря від громадського життя не тільки греків, але й решти киян різних національностей можна буде судити тільки після глибокого дослідження його історії. Проте вже й зараз можна висловити кілька припущень. Підвалини цієї ізоляції, на наш погляд, були закладені ще самим ігуменом Євгенієм, який не поступився київським грекам головними засадами своєї місії в Україні, що полягала насамперед у наданні допомоги монастирям Сінайської гори. Він побудував храм Св. Катерини для подальшого перетворення його у монастир і зробив усе, щоб не дозволити грецькій громаді міста втручатися у храмові справи. На відміну від ніжинських грецьких церков, де священики були найманцями громади на термін до трьох років і часом вимушені були просити братство виплатити їм заборговані за службу гроші, ігумен Євгеній та його наступники успішно виборювали свою формальну та економічну незалежність не тільки від місцевих греків, а й від усіх властей, вміло маневруючи між ними. Так, використавши у свій час авторитет Рафаїла Заборовського у боротьбі за незалежність церкви від київських греків, ігумен Євгеній пізніше пориває із київською єпархією і засновує монастир із залежністю від Сінайської гори.

“Економічний, господарський характер киево-грецького Катеринівського монастиря як джерела прибутків для Сінайської гори і для самих настоятелів цього монастиря, наданий йому першим настоятелем його

Євгенієм, утримався в цьому монастирі й на наступні часи” – пише М. Петров⁵. Практично від заснування і до закриття монастир зберігав подвійний статус – російського (штатного другокласного) монастиря і водночас подвір’я Сінайської гори з відповідною ієрархічною залежністю і фінансовою підзвітністю тільки архієпископові Сінайському. Такий подвійний статус, стримане (а часом і вороже) ставлення до представників інших грецьких монастирів, особливо святогорських, винятково сінайське за походженням керівництво монастиря, розрив із грецькою громадою Києва, а разом із тим провадження богослужіння церковно-слов’янською мовою, завадили перетворенню монастиря на осередок загальноміської грецької культури. Проте, незважаючи на зрусифікований характер служби, не було щільного зв’язку і з руською православною церквою, що так прославилася на київських теренах, і тутешньою паствою. Місцеві традиції, що забороняли монастирям утворювати парафії, не сприяли популярності храму серед мешканців Подолу. Спроби провадження або збереження окремих грецьких обрядів і звичаїв під час релігійних свят виявилися невдалими і дістали рішучу відсіч з боку єпархіального духовенства. Лише кілька десятків метрів розділяло грецький монастир і Богоявленський (Братський), Києво-Могилянську академію і храм Св. Катерини. Яка ж велика відстань пролягла між ними в тому значенні, що відіграли ці заклади в житті міста! У монастирі, можливо, мешкали ті поодинокі греки, що навчалися в КМА впродовж XVIII ст., хоча напевне це засвідчено тільки у випадку перебування там Констанція, майбутнього архієпископа і патріарха Константинопольського. Тимчасово у келіях проживали посланці Сінайської гори та деякі інші сановні гості, що своєю присутністю додавали авторитету монастирю – про них також повідомляє М. Петров. Проте виявляється, що саме ці нечисленні гості й виконували роль ієромонахів монастиря, а власне “постійними” греками в монастирі були тільки ігумени, яких призначав на цю посаду архієпископ Сінайський. Отже, у кожний даний момент часу в монастирі було здебільшого тільки дві особи грецького походження: настоятель і котрийсь із тимчасових мешканців як ієромонах. Братія ж монастиря складалася з послушників-тубільців, кількість яких у різні часи коливалася від трьох до 10–12 осіб, і служок. Особливістю монастиря була й відсутність кіновії, тобто спільного чернечого життя, спочатку, можливо, за браком самих ченців і келій, пізніше – за приписами й традиціями самого монастиря. Ця свобода від обов’язків приваблювала певне число осіб, але, здається, від того дуже потерпала якість чернецтва. Нечисленні послушники монастиря Св. Катерини мешкали в своїх оселях, приватних квартирах, і їхні забуді зараз імена залишилися тільки в списках з архівів монастиря і Київської духовної консисторії. Між тим існував і інший, прихований бік справи, той, що ста-

новив колись головну мету активності ігумена Євгенія в Києві, – ведення власної господарської діяльності на користь Сінайської гори. Закріплене законом від 1787 р. право на неподання фінансових звітів за одержані від держави кошти на утримання монастиря, за доходи від збирання милості, від власних угідь і підприємницької діяльності не дає жодної можливості судити про реальний рівень прибутку, що його одержували сінаїти до 1858 р., коли, як повідомляє Петров, за бажанням вселенського патріарха вони все ж таки були знову зобов'язані звітувати перед Київською духовною консисторією. Про розмір економічної допомоги монастиря Сінайській горі ми зможемо краще дізнатися тільки після обстеження відповідних архівів і розпитавши про це самих отців-сінаїтів.

Про те, що в монастиря були значні кошти, свідчать не тільки гроші, отримані сінаїтами ще від продажу землі колишнього Петро-Павлівського монастиря й покладені до банку, але й деякі зміни в архітектурному стані первісної церковної садиби. Так, 1857 р. на ґрунтах монастиря відбулися значні будівельні роботи по спорудженню нової дзвіниці, а напередодні Першої світової війни дзвіницю знову перебудували, додали з обох боків щось на зразок, за словами М. Петрова, “тріумфальної” брами у відповідності до “невеликого ермітажу”⁶ – будинку торгового центру, який притулювся безпосередньо до північного боку старої церкви, що давно перебувала в майже аварійному стані. Під час цих перебудов і добудов був остаточно знищений старовинний цвинтар, де, вірогідно, знайшов спокій і ктитор храму та монастиря ігумен Євгеній. Залишки цього цвинтаря були відкриті тільки 1996 р. під час реставраційних робіт на території колишнього монастиря, і частина останків із розритих могил була перенесена архімандритом Никодимом (представником Сінайського архієпископату в Києві) до однієї з церков Фролівського монастиря.

Справедливо було б, однак, сказати, що якби сінаїти навіть і краще дбали про духовну поживу для київських греків, то нива для посіву в місті була досить мізерною. Статистичні відомості різних років дають більш-менш одноманітну картину протягом XVII – початку XX ст. Кількість греків у Києві залишалася в межах ста осіб, що на тлі традиційно багатонаціонального міста не створювало сприятливих умов для розвитку громади або її впливу на міське життя. Пізніше, велика, на порядок більша кількість (до 700 осіб) греків у місті в перші роки революції та громадянської війни⁷ не знайшла належного відгуку в братії монастиря вже через незалежні “форсмажорні” обставини. За першими декретами про відокремлення церкви від держави проголосили й наступні, ще жорсткіші, і монастир спіткала та ж сумна доля, що й решту київських церков і монастирів. Ізольованість монастиря й тут відігра-

ла свою негативну роль. Архіви й бібліотеки київських церков і монастирів, починаючи принаймні від другої половини ХІХ ст., поступово входили до наукового обігу й обліку. Книжкове зібрання церкви Св. Катерини чи не єдине зібрання Києва, про яке нам нічого не відомо. Закінчуючи свою статтю про монастир, найкращий знавець київських архівів М. Петров у примітках пише, що історія була б повніша, якби можна було працювати з архівом монастиря⁸. Ми додамо, що якби інші київські науковці, насамперед Павло Попов і Сергій Маслов, знали про книжки й рукописи грецького монастиря, то вони як особи відповідальні за збереження культурних цінностей колишніх релігійних установ взяли б на облік майно монастиря ще 1919 р. Звичайно, можна зараз легко поставити руйнацію майна монастиря у провину всім тим, хто, рятуючи книжкові скарби КДА, не звернув уваги на височенну дзвіницю, що стояла навпроти, і не завітав до Катеринівської церкви, але величезна робота по врятуванню численних київських зібрань, яку проводили лише кілька відданих цій справі осіб, виправдує їх в очах наших сучасників. Як би там не було, але тільки у квітні 1927 р., ідучи Контрактовою площею до бібліотеки КДА (!), Павло Попов звернув увагу на хлопців, що бігали до дзвіниці й поверталися із якимись паперами і книжками. Того дня він записав у своєму щоденнику: “Випадком довідався, що розпродають майно, особливо книги Грецького ман.[астиря] на Подолі. Навідався туди, і дійсно знайшов у дзвіниці в страшених калюжах незапертими і безконтрольними 181 стародрук, яким зробив опис для передачі їх до Музею. У цю дзвіницю прямо з ярмарочної площі міг без перешкод йти кождий і брати що хоче. Багато розкрадено. І це не десь у якій віддаленій пустині, а майже в центрі такого місця, як Київ⁹. Реакція завідувача відділу Письма й Друку Лаврського Музею була миттєва і професійна, хоча справа й запізнилася років на десять. У присутності представників влади і громадськості книги та решта майна були описані, двері до дзвіниці зачинені. Невдовзі залишки бібліотеки були перевезені до Музею. Безпосередніх власників під час опису майна монастиря представляли від колишньої братії ієромонах Микола Завертайло і від грецької громади Києва Денис Колумбіс¹⁰.

Про велику завантаженість П. Попова справами бібліотечних зібрань колишніх релігійних установ свідчить його добре відома в Києві практична робота і його щоденник, у якому він через рік знову повертається до теми грецького монастиря. “Проважу спішну інвентаризацію вилучених мною торік у весну книжних матеріалів: з Грецького ман.[астиря], з його дзвіниці, де ці книги привалені були на 4–5 вершків штукатуркою і лежали в воді, бо в дзвіниці зірвало дах і дожді йшли прямо на будівлю. Яюсь будучи на Контрактах торік і в Академічній бібліотеці, я звернув увагу, що уличні хлопці кудись бігають в маленькі двері дзві-

ниці і звідти тягають папери і книги. Я поїшов і натрапив на цілий книжний скарб, цілком незапертий і усім приступний, хто хотів тільки брати (“res nullius”). Я розшукав у дворі відповідних людей, і вони запевнили мене, що нікому цього брати неможна, бо це майно грецьких підданих і англійських. Кажу: тим гірше, тим потрібніше його зхоронить, щоб потім не обвинувачували рад. владу в розтяганні культурного майна. Цей довід зробив вражіння в Адміністр. Відділі Окр. Испол. Комітету, і Музею дали ордер на вилучення* (прим. П. Попова. – Є.Ч.).

У результаті записано до інвентарної книги Музею 163 книги, а саме 37 грецьких і іностраних, починаючи з 1530 рр., переважно венеціанських видань, і 76 слов'янських.

* Варто було б описати дуже яскраві подробиці з цією бібліотекою, але за браком часу цього не можу зараз зробити. Дещо видно з складених мною актів на стан цього майна. Типи: монаха Миколи Завертайла і п'яниці дворника, характеристики яких чув я від службовців сусіднього Торгового Музею, [закреслено кілька слів. – Є. Ч.]. Як прийшлося сушити зовсім мокрі книжки і розтягувати їх по углах, де менше води. Як під цей час явилися з кооперативу, який заарендував це помешкання з повідомленням, що як ми не заберемо цих книг, – вони їх знищать і т. под”¹¹.

Повних результатів інвентаризації ми не знаємо, зберігся тільки список книг, складений безпосередньо у монастирі під час опису (див. додаток). Серед перелічених книжок нема грецьких видань “починаючи з 1530 р.” Можливо, П. Попов щось переплутав після “інвентаризаційного” дня в Музеї. Найстаріше видання вже 1612 р. Більшість – кінця XVII – першої половини XVIII ст. Не можна сказати, що всі книжки мають виняткову цінність. Вирізняються видання Іоана Золотоуста 1612 і 1688 рр., Євангелія 1697 р., що, можливо, була святинею церкви. Навряд чи книжкове зібрання монастиря було набагато більшим порівняно зі списком переданих книжок. Найбільше облікове число зібрання – 174 (див. додаток). Доля цих книжок не становила винятку і, вірогідно, що принаймні частина з них пізніше, наприкінці 20 – початку 30-х років, коли проходила передача матеріалів відділу Письма й Друку до бібліотеки ВУАН, надійшла до одного з її відділів. Про це безпосередньо свідчать і деякі достовірні факти. Так, за актом від 23 квітня 1934 р. в складі чергової партії рукописів Відділу Письма й Друку серед інших рукописів під числом 207¹² був зазначений і рукопис, що зберігається нині в Інституті рукопису (ф. 72, № 21). Там само перебуває і ще одна книга з бібліотеки монастиря – Пентикостарь венеціанського видання 1673 р. Подаємо стислий опис обох книжок.

I. Рукопис (№ 68 за актом П. Попова) кінця XVII ст. – Інститут рукопису НБУВ, ф. 72: 21. На рукописі збереглися старі шифри: *Инв. 10102 /*

грецькій монастирь; 207. У рукопису 218 арк. (+ арк. 1'-24' зі складу оправи; арк. 4'-4'зв., 5'-5'зв., 7'-7'зв., 9'-11'зв., 14'-14'зв., 16', 23'-24'зв., 218зв. – чисті). Папір у 4°: 222 x 170. Філіграні: корона | літери G серце в (або P квітка R або Ж інші) | виноградна гілка || різні літери (sv, в картуші: P квітка rve) – сх. див. Хівуд, 2362–1696; 2371 – після 1683; 2384–1736. 29 зошитів: I², II⁶, III⁷, IV⁸–XXVIII⁸, XXIX⁴. Скоропис. Чорнило коричневе. 17–18 рядків. На арк. 8 плетена заставка, виконана чорнилом. Прості ініціали написані суриком.

Рукопис, виходячи з перелічених на арк. 1–7 зв. заголовків творів, мав би бути значно цікавішим: Ποίημα φοκυλίδου νουθητικόν - λόγος - α φύλλα α | Χρυσά ἔπη τοῦ πυθαγόρου - λόγ. β φύλλα ιβ | Ξύησις τοῦ φοκυλίδου - φυλ. ιζ | Ξύησις τῶν χρυσῶν ἐπῶν του πυθαγόρου - φυλ. κθ, і далі 75 глав “Сентенцій” Антонія Меліси та 52 заголовки “Глав богословських” св. Максима Сповідника. На жаль, зазначені твори Фокиліда – Ποίημα νουθητικόν, і Піфагора – Χρυσά ἔπη, були з кодексу вилучені. Залишилися тільки твори двох інших авторів – Антонія Меліси та св. Максима Сповідника, а також моралі з декількох басен Езопа і коротка максима Єфрема Сіріна. Більшу частину блоку (арк. 8–163зв.) складають сентенції, зібрання яких приписують Антонієві Мелісі. Це так звана “Бджола”, колись вельми поширена по всьому православному світу як збірка моралей та висловів на різні теми. У кодексі вона розділена на дві книги. Перша (арк. 8–94) містить 75 глав і має заголовок *Περὶ πίστεως καὶ εὐσεβείας εἰς θεόν*. Книга друга (арк. 94–163 зв.) складається з 92 глав. Близько чверті кодексу припадає на два твори св. Максима Сповідника. На арк. 164–186 “Глави богословські” (52 глави). Загол.: Ἀββᾶ μαξίμου τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος. *Περὶ βίου ἀρετῆς καὶ κακίας*. Поч.: Ὅς καταφρονεῖ πράγματος... Текст рукопису скорочений порівняно до виданого в PG, 91. – Col. 721–1017. На арк. 186зв.–215 зв. його ж “Глави про любов”. Загол.: Πρώτη ἑκατοντάς τῶν περὶ ἀγάπης κεφαλαίων | τοῦ ἁγίου μαξίμου. Поч.: Ἀγάπη μὲν ἐστὶ... (PG, 90. – Col. 961–1072; Ваг, I. – Р. 4).

Наприкінці кодексу на арк. 215 зв.–217 зв. виписки, власне моралі, з басень Езопа. Загол.: Ἐπιμόθια τοῦ αἰσώπου. Поч.: Οἱ φιλίαν παρασπονδοῦντες...

Завершує рукопис на арк. 218 під заголовком: Τοῦ ἁγίου αἰφραῖμ цитата з творів св. Єфрема Сіріна: *Εἴ τις ἰμάτια λαμπρά φιλοκαλεῖ· στολῆς θεϊκῆς γυμνὸς | ὑπάρχει*¹³ (Assemani, I. – Р. 136).

Рукопис в шкіряній оправі XVIII ст. (219 x 165 x 40) без художнього оздоблення. Для її виготовлення були використані 24 фрагменти паперу з різних рукописів і листів. Збереглися мідні застібки.

Про приналежність книги до монастиря св. Катерини, але невідомо якого – Київського або Сінайського, свідчить запис на арк. 218 зв. ско-

рописом XIX ст.: *Ἐκ τῶν τῆς ἀγίας μεγαλομάρτηρος αἰκατερίνης, ἡ ὑπάρχει καὶ τὸ παρὸν.* Над записом знаходяться такі незрозумілі склади: *μπο / μποῶ / σα / κί.*

Рукопис є до певної міри типовим і свідчить про характер освіти в монастирях православного Сходу, де мирно співіснували стародавні античні тексти і богословські трактати. А втім саме давніх текстів Фокиліда й Піфагора рукопис і не зберіг. Проте даний список збірки сентенцій Антонія Меліси має надзвичайне значення для текстологічних студій цієї пам'ятки, бо відоме видання PG Міня, на яке ми вимушені посилатися, містить тексти, що значно відрізняються від тексту нашого рукопису. Свого часу Д.І. Абрамович, готуючи оглядову статтю про грецькі рукописи ВБУ¹⁴, зазначив, що київський список генетично не пов'язаний з відомими науковцям кодексами і вірогідно походить з якогось іншого джерела. Це питання ще чекає на подальше дослідження. А до того зауважимо, що друковані видання “Бджоли”¹⁵ та творів Фокиліда й Піфагора були відомі від половини XVII ст. і їх часто копіювали для поширення в рукописних списках. Наскільки збігається київський список із стародруками, тепер важко з'ясувати через утрату сторінок із названими творами давньогрецьких авторів і недоступність для нас грецьких стародруків. Але наш рукопис містить й інші цікаві аркуші. За звичай оправи давніх кодексів за браком потрібного картону наповнювали звичайними старими паперами, тобто уривками давніших рукописів. Оскільки оправа дуже постраждала від часу і розпалася, не важко було дослідити й аркуші, застосовані для її виготовлення. Зміст цих аркушів зацікавив і грецького дослідника Агамемнона Целікаса, який ознайомився з ними під час виставки київських рукописів у Греції 1988 р. Більшість цих текстів була пізніше опублікована (див. *Ἀγαμέμνων Τσελίκας, Κίεβο // Δελτίο τοῦ ἱστορικοῦ καὶ παλαιογραφικοῦ ἀρχείου* ζ'. 1988–1992. Ἀθήνα, 1994. – Σ. 27–28, 35–45). Наведемо стислий огляд записів і змісту аркушів.

Арк. 1'–1' зв., 20'–21' зв. Вірші розмовною грецькою мовою та гімни Богородиці. Написані пізнім стилізованим мінускулом XVII ст. у дві шпальти. Чорнило коричневе, ініціали виконані суриком. А. Целікас вважає автором віршів Марино Джане Буніалі (див. *Μαρίνος Τζάνε Μπουνιαλῆς, Κατάνυξις ὀφέλιμος διὰ κάθε χριστιανόν.* Βενετία, 1684). Поч. на арк. 1': *Ἐκαμαν στωλῆ κλητούρη κάλαισμα και σινακτούρι...*

Арк. 2'–2', 3'–3' зв., 6'–6' зв. Рахунки монастиря (Сінайського?), на арк. 3' дата: 1 вересня 1711 р.

Арк. 8'–8' зв., 12'–13 зв. Вправи у письмі. Переписані тексти повчань або послань, кожна фраза повторюється кілька разів. Наприклад: *Εὐγένεστατε, ἐντιμώτατε, συννετο[τατε] / χρησιμώτατε ἐν ἀρχουσι, κύριε, / κὺρ ἀγουστή χαῖροις ἐν κυρίῳ σὺν ὄλ[η] / σου τὴν οἰκίαν, καὶ ὑγειένας Κ(ύριος) ὁ θε(ε)ός / ὁ ἐν τῷ ἀγίῳ καὶ θεοδαδίστῳ ὄρι ὀφθεῖς...*

Арк. 15'–15' зв., 16' об. Фрагменти листа ченця Філарета до ієромонаха Серафима. З Єгипту на Сінай, від 12 січня 1722 р.

Арк. 17'–18' зв. Фрагменти “Батрахоміомахії” з підрядковим перекладом новогрецькою.

Арк. 19'–19' зв. Фрагменти листа ченця Єзекиїля до ієромонаха Серафима. З Єгипту на Сінай, від 15 листопада 1715 р.

Арк. 22'–22' зв. Вправи в письмі, подібні до тих, що й на арк. 8'–8' зв., та уривок проповіді про створення світу.

II. Стародрук. Пентикостарь 1673 р. (№ 37 акту П. Попова). Інститут рукопису, без шифру. Загол.: Πεντηκοστάριον. Τὸ παρὸν βιβλίον τετύποται Ἐνετίησι, παρὰ Νικολάφ τῷ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Διορθωθέν παρὰ τοῦ Σοφωτάτου καὶ Παναϊδεσιμωτάτου Ἀλλοῦσίου Γραδενίζου τοῦ Βιβλιοφύλακος. Ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας αχογ'. Con Licenza de' Superiōri. З передмовою ієродиякона Георгія Сугдуриса. На с. 252 підпис (монограма) ієромонаха Ієремії 1758 р., що якийсь час мешкав у монастирі.

На обох книжках рукою Павла Попова зеленим чорнилом був зроблений запис “Греческий монастырь”. Дуже можливо, що такі записи були зроблені на всіх книжках Київського Свято-Катеринівського монастиря під час інвентаризації в Відділі Письма й Друку Лаврського Музею. Це значно спрощує ідентифікацію книжок, проте на сьогоднішній день в жодній державній установі Києва (за винятком фондів колишньої КДА, але це книжки іншого походження) не спостерігається такий значний масив грецької богослужбової літератури, який мали б представляти книжки Катеринівського монастиря. Одним із можливих пояснень може бути передача цих суто літургійних книжок до діючого монастиря Київської Свято-Успенської Лаври в будь-який з коротких періодів його легального існування. Наявність однієї такої книги і нині в НБУВ змушує припустити й можливість розпорошення колекції по різних фондах і цієї бібліотеки, які не вповні досліджені й зараз. Будемо сподіватися, що подальші розшуки книжок із зібрань церкви Св. Катерини принесуть плідніші результати і сприятимуть висвітленню історії цієї грецької фундації.

Список скорочень

Assemani – Ephraem Syri opera omnia... a J. Assemani.– Romae, 1743.– Т. 1–3.

Baur – *Chrysostomus Baur*. Initia Patrum Graecorum.– Città del Vaticano, 1955. Т. 1–2.– (Studi e Testi; N 180–181).

Hoffman – *Hoffman S.F.W.* Bibliographische Lexicon der gesammten Literatur der Griechen.– Amsterdam, 1961.– Bd. 1–3.

Λ-Χ. – *Γεωργίου Γ. Λαδᾶ καὶ Ἀθανασίου Δ. Χατζηδήμου.* Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1795–1799.– Ἀθήνα, 1973.

Legrand – *Legrand É.* Bibliographie Hellénique: XVe–XVIe siècles.– Paris, 1885–1906.– Т. 1–4; *Legrand É.* Bibliographie Hellénique: XVIIe siècles.– Paris, 1894–1903.– Т. 1–5; *Legrand É.* Bibliographie Hellénique: XVIIIe siècles. – Paris, 1918–1928.– Т. 1–2.

Παπαδ. Β' – *Θωμάς Ι. Παπαδόπουλος.* Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466ῶ 1800) Β'. (Παράρτημα) Προσθήκαι-Συμπληρώσεις-Διορθώσεις. – Ἀθήνα, 1986.

PG – Patrologiae cursus completus. Series Graeca posterior accurante J.P. Migne.– Paris, 1857–1866.– Т. 1–161.

¹ Серед найдавніших і водночас наукових публікацій, присвячених бібліотекам Грецького Сходу, назвемо повідомлення: *Omont H.* Missions archéologiques françaises en Orient au XVIIe et XVIIIe siècles.– Paris, 1902; *Tishendorf C.* Anecdota sacra et profana ex oriente et occidente allata. Editio repetita, aucta. Lipsiae 1861; *Gardthausen V.* Catalogus codicum graecorum Sinaiticorum Lipsiensis – Oxonii e typographeo Clarendoniano 1886.; в російській історіографії: *Успенский Порфирий.* Путешествие по Египту и в монастыри святого Антония Великого и преподобного Павла Фивейского, в 1850 году.– Спб., 1856; *Дмитриевский А.А.* Путешествие по Востоку и его научные результаты. Отчет о заграничной командировке в 1887/88 году // Тр. Киев. духовной акад.– 1889.– Май-июль, нояб.-дек.: 1890.– Янв. Сучасніші студії див.: *Wilson N.* The Libraries of the Byzantine World // Greek, Roman and Byzantine Studies.– 1967, N 8.– P. 53-80; *Μανάφης Κ. Α.* Αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει βιβλιοθήκαι αὐτοκρατορικαὶ καὶ πατριαρχικὴ... Ἀθήνα, 1972. Тема давніх бібліотек та скрипторіїв висвітлювалася також відомими візантиністами Л. Політісом і J. Irgoin, І. Шевченко та Б. Фонкичем.

² Бібліографію наукових праць Центру див., наприклад, у книзі: *Εμμ. Ν. Φραγκίσκος – Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρέντης.* Πατριαρχική βιβλιοθήκη. Κατάλογος τῶν ἐντύπων (15ος-19ος αἰ.). - Ἀθήνα, 1993.

³ *Фонкич Б.Л.* Греческо-русские культурные связи в XV–XVII вв. Греческие рукописи в России.– М., 1977.

⁴ *Петров Н.И.* Греческий Екатерининский монастырь в Киеве // Тр. Киев. духовной акад. – 1896.– Янв.– С. 55–112.

⁵ Там само.– С. 93.

⁶ *Петров Н.И.* Греческий Екатерининский монастырь в Киеве // Слово. (Щоденна церковно-громадянська часопись).– 1918.– 7 груд. (№ 55).

⁷ Див. статтю *Климко А.И., Шевченко А.А.* Динамика этнического состава населения Киева // Этнические группы в городах Европейской части СССР (формирование, расселение, динамика культуры).– М., 1987.– С. 78.

⁸ Стаття М. Петрова побудована виключно на матеріалах Київської духовної консисторії.

⁹ Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. Ін-т рукопису, ф. 285, № 2699, арк. 29. Щоденник П. Попова.– (Далі – НБУВ ІР). Тут і далі правопис оригіналу.

¹⁰ Остання згадка про цього відомого на Подолі чоботаря, давнього мешканця Контрактової площі, міститься в архівних справах 1937–1938 рр. Денис Колумбіс прожив по-своєму яскраве життя, брав участь у Балканських війнах, повернувся до Києва, але був заарештований разом з усіма київськими греками наприкінці 1937 р. і невдовзі помер у в'язниці, трохи раніше від того пам'ятного дня 25 лютого 1938 р., коли всі київські греки були страчені у підвалах будинку НКВС.

¹¹ НБУВ ІР, ф. 285, № 2700, арк. 4–5. Щоденник П. Попова, написано між 29 січня і початком лютого 1928 р.

¹² Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського Арх. Ін-ту рукопису, оп. 1, од. зб. 44, арк. 115 зв.– (Далі – НБУВ Арх. ІР).

¹³ Схильний до яскравого одягу живе позбавленим Божого вбрання.

¹⁴ НБУВ Арх. ІР, оп. 3, од. зб. 5; НБУВ ІР, ф. 78, № 1578.

¹⁵ Μέλισσα. Ἐν τῇ παρουσίᾳ βίβλων ἔνεστι τάδε, Ἀπομνημονευμάτων, ἐκ διαφόρων τῶν τε καθ' ἡμᾶς καὶ τῶν θύραθεν βιβλίων τόμοι τρεῖς. Μαξίμου Κεφαλαίων περὶ τελείας ἀγάπης καὶ ἄλλων ἀρετῶν ἑκατοντάδες δ'· Θεοφίλου πρὸς Αὐτόλυκον περὶ Θεοῦ καὶ πίστεως χριστιανῶν βιβλία γ'· Τατιανοῦ Ἀσσυρίου λόγος κατὰ ἐθνῶν. Νεωστὶ τυπωθεῖσα... Βενετία, Ν. Γλυκῆς, 1680.

Додаток¹

№ 1

Довідка НКВС на право огляду Грецького Катерининського монастиря

14 квітня 1927 р.

УРСР
Н. К. В. С.
Адміністративний відділ Київського
Окружного виконавчого комітету
п/відділ I частина
14/IV | Ч. 8540
м. Київ

Довідка

Дана ця представникові Музею Культів тов. Павлу Попову в тому, що йому дозволяється Окрадмінвідділом оглянути помешкання і майно кол. Грецького монастиря.

ТВО Зав. Адмінвідділу ОВК /Карелін/
ТВО Зав. Відділення Культів /Маркевич/

НБВУ ІР, ф. 285, № 2008, арк. 1 Машинопис.

№ 2

Доповідна записка дирекції Лаврського державного культурно-історичного заповідника про результати огляду майна і помешкань Грецького Катерининського монастиря

УСРР
Укрголовнаука
Лаврський Державний
Культурно-Історичний
Заповідник
192 р. / Ч.
Адреса Київ, Лавра
телефон Ч. 35-08

До Адмінвідділу Виконкому Київщини

На підставі вашого дозволу за № 8540 від 14/IV ц/р. наш співробітник оглянув стан майна і помешкання кол. Грецького монастиря. Про це додається акт від 1927 року квітня 15-го дня.

В особливо небезпечному стані виявлено цінні старовинні грецькі й церковно-слов'янські книги, що знаходяться на чердаку окремого від

¹ У документах збережена орфографія оригіналів.

церкви будинку дзвіниці. До цього часу помешкання з книгами було незаперте і книги розтягалися. Крім того, на них з гори ллється вода через зруйнований дах (частина книг зіпсована вже водою і штукатуркою, що на них звалюється з гори). До того ж це помешкання, оскільки довідалися ми, здається під склад і книги мають бути викинуті.

Лаврський Музей просить 1) тепер же дати дозвіл на перевозку книг по прикладеному спискові до Лаврського Музею, хоча б на тимчасове сховище; 2) прийняти рішучих заходів для забезпечення цілості решти майна (ікони, ризи і інше), доцільно і його передати до Лаврського Музею, хоча б в тимчасове переховання, і хоч майно і книги по заяві окремих громадян належать закордонним підданам і певне знаходяться під наглядом відповідних організацій, однак Лаврський Музей, запобігаючи можливому розграбуванню цього майна і після цього можливості агітаційного використання цього проти радладу, вважає за необхідне клопотатися про передачу означеного майна на тимчасове переховання до Музею за відповідними актами.

Директор заповідника
Секретар

НБВУ ІР, ф. 285, № 2008, арк. 2–2зв. (чернетка), 3–3зв. (машинопис)

№ 3

Акт про відкриття дверей Грецького Катерининського монастиря

15 квітня 1927 р.

Акт

1927 року квітня 15 дня ми, нижчепідписані, на підставі дозволу Адміністративного Відділу Окрвиконкома № 8540 від 14/IV на ім'я представника Лаврського Музея П. Попова, в присутності представника від духовенства Миколи Завертайла, президента Домууправління д. № 2 (по Красній площі, де знах. Грецький монастир) Івана Яромича, представника кол. Грецької общини Дениса Колумбиса і сторожа двора Григорія Лебедовського отперли двері церкви ключом, що знаходився у Миколи Завертайла і одбили гвозди і оглянули стан будинку, а також були присутніми, поки представник Музея робив поверховий огляд внутрішній і зовнішній.

*П. Попов Яромич
Кулумбис
Завертайло
За неграмот. / Яромич*

Подлинник надіслано

НБВУ ІР, ф. 285, № 2008, арк. 6. Рукопис.

№ 4

Акт огляду та оцінки стану збереженості майна Грецького
Катерининського монастиря

15 квітня 1927 р.

Акт

1927 року, квітня 15-го дня, ми нижче підписані представник Лаврського Музею Культів і Побуту П. Попов, що пред'явив дозвіл Адміністративного Відділу Київського Окрвиконкому на огляд помешкання і майна кол. Грецького монастиря за №8540 від 14/IV–ц/р., президент Домууправління цієї садиби Іван Яромич (дом № 2 по Красній площі, садиби і дім кол. Грецького монастиря), сторож цього дому і двора Григорій Лебедовський і представник від греків Денис Колумбис, представник кол. братії Грецького монастиря Микола Завертайло, ієромонах, – усі вмісті війшли в церкву, одперши двері ключом, що знаходився у Миколи Завертайло і одбивши заклочені двері. Оглянувши стан будинку, констатували, що він дав у сводах великі тріщини, небезпечні для будинку і що внутрішнє устаткування церкви дуже пограбоване злочинцями. Зробивши поверховий внутрішній і зовнішній огляд, знову заперли і забили двері, так само як вони були забиті. На дзвіниці знайшли 181 книгу (яким представник Музею зробив опис), 4 ікони і 13 попсованих підсвічників. Виявилось, що дах і потолок цього помешкання насквозь протікають, на полу стоять калюжі і що багато цінних книг попсовано водою. Помешкання це досі не було зачинено. О. Микола обов'язався заперти і стежити за майном на дзвіниці до тих пір, поки воно не буде перенесене в сухе і цілком надійне сховище.

Оригінал підписали

*Попов
Завертайло
Яромич*

За неграмотн. Лебедовського *Яромич*

З оригіналом згідно:

НБВУ ІР, ф. 285, № 2008, арк. 4 (машинопис), арк 5 (рукопис оригінал).

№ 5

Список грецьких і слов'янських книг, що їх виявлено
в незамкненому помешканні і в шкідливому стані на чердаку дзвіниці
кол. Грецького монастиря на Подолі¹

I. Грецькі книги

1–2. Кириакондроміон, вид. з Венеції 1681 і 1684 рр. 2 кн. № 37 і 49 [Βιβλίον καλούμενον Κυριακοδρόμιον Βενετίας, 1681 καὶ 1684] Παλαδ. Α' 3343

¹ У квадратних дужках наведені вихідні дані за науковими каталогами стародруків або ймовірні грецькі еквіваленти українських і російських назв.

3. Προσκινιταρίον з гравюрами патр. Αφανασία Μ. 1837. 4° [Προσκυνητάριον... 1837]
- 4-6. Περιγραφὴ ἱερα. Βενετία 1817 ρ. 8°. 3 книги [Περιγραφὴ ἱερά... Βενετία, 1817] Ηλίου, 1817, 88-89
7. Ανθολόγιον грецький. Βενετία 1712 ρ. В лист. № 16. [Ἀνθολόγιο... Βενετία, 1712] Λ.-Χ. 7
8. Теж 1695 ρ. В лист, № 15 [Ἀνθολόγιον... Βενετία, 1695] Legrand 5, 248
9. Теж 1742 ρ. В лист, без № [Ἀνθολόγιον... Βενετία, 1742] Legrand Первот, 291
10. Βιβλία Грецька 1821 ρ. № 20 [Ἁγία Γραφή, 1821]
11. Євангеліє грецьке 1697 ρ. без №, в зел. шовку [Θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον... παρὰ Νικοδήμου... Βαβατενοῦς... Βενετία, Ν. Σάρος, 1697] Legrand 5, 254
12. Книга Єфрема Сирина 1721 ρ. 4° № 27 [Λόγοι, καὶ παραινέσεις τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου... παρ' Ἱεροθέου Ἱερομονάχου Ἰβηρίτου. Βενετία, Ἄ. Βόρτολις, 1721] Legrand 1, 136
13. Миняя Сент. 1740 ρ. Без №, в рожев. перг. [Μὴν Σεπτέμβριος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Legrand 1, 277
14. Март 1729 ρ. [Βιβλίον τοῦ Μαρτίου μηνός... Βενετία, 1729] Παπαδ. Α' 3922
15. Маѣ 1740 ρ. [Μὴν Μάϊος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Παπαδ. Α' 3989
16. Янв. 1740 ρ. [Μὴν Ἰαννουάριος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Legrand 1, 269
17. Окт. 1740 ρ. [Μὴν Ὀκτώβριος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Παπαδ. Α' 4150
18. Маѣ 1730 ρ. [Βιβλίον τοῦ Μάϊου μηνός... Βενετία, 1730] Παπαδ. Α' 3987
19. Июль 1740 ρ. [Μὴν Ἰούλιος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Legrand 1, 275
20. Окт. 1740 ρ. [Μὴν Ὀκτώβριος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Legrand 1, 278
21. Ноябрь. 1731 ρ. [Βιβλίον τοῦ Νοεμβρίου μηνός... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Γλυκῆς, 1731] Legrand 1, 205
22. Миняя Сент. 1689 ρ. [Βιβλίον τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός... Νικοδήμου ἱεροδιακόνου Βαβατενοῦς... Βενετία, Ν. Σάρος, 1689] Legrand 5, 227
23. Апр. 1740 ρ. [Μὴν Ἀπρίλλιος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Παπαδ. Α' 3957
24. Февр. 1740 ρ. [Μὴν Φεβρουάριος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Παπαδ. Α' 3887
25. Сент. 1740 ρ. [Μὴν Σεπτέμβριος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Παπαδ. Α' Παπαδ. Α' 4120

26. Απρ. 1740 ρ. [Μὴν Ἀπρίλλιος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Legrand 1, 272
27. Μαρτ 1740 ρ. [Μὴν Μάρτιος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Legrand 1, 271
28. Αβγ. 1729 ρ. [Βιβλίον τοῦ Αὐγούστου μηνός... Βενετία, 1729] Παπαδ. Α΄ 4080
29. Νοяб. 1740 ρ. [Μὴν Νοέμβριος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Παπαδ. Α΄ 4181
30. Οκτ. 1689 ρ. [Βιβλίον τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός... Νικοδήμου ἱεροδικόνου Βαβατενοῦς... Βενετία, Ν. Σάρος, 1689] Legrand 5, 228
31. Июнь 1730 ρ. [Βιβλίον τοῦ Ἰουνίου μηνός... Βενετία, 1730]
32. Янв. 1732 ρ. [Βιβλίον τοῦ Ἰανουαρίου μηνός... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Γλυκῆς, 1732] Παπαδ. Α΄ 3886
33. Июнь 1732 ρ. [Βιβλίον τοῦ Ἰουνίου μηνός... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Γλυκῆς, 1732] Παπαδ. Α΄ 4020
34. Февр. 1732 ρ. [Βιβλίον τοῦ Φεβρουαρίου μηνός... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Γλυκῆς, 1732]
35. Миня Декабрь. 1740 ρ. [Μὴν Δεκέμβριος... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1740] Παπαδ. Α΄ 4219
36. Сент. 1683 ρ. [Βιβλίον τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός... Βενετία, Ἰ. Ἰουλιανός, 1683] Legrand 5, 192.
37. Πεντηκοστάριον 1673 ρ. [Πεντηκοστάριον. Τὸ παρὸν βιβλίον τετύποται Ἐνετίησι, παρὰ Νικολάῳ τῷ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Διορθωθέν παρὰ τοῦ Σοφωτάτου καὶ Παναιδεσιμωτάτου Ἀλλοῦσίου Γραδενίζου τοῦ Βιβλιοφύλακος. Ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας αχογ΄. Con Licenza de' Superiori]. Παπαδ. Α΄ 4719
38. Теж 1739 ρ. [Πεντηκοστάριον... Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Βενετία, Ν. Σάρος, 1739] Legrand 1, 262
39. Теж 1746 ρ. [Πεντηκοστάριον... Βενετία, Ν. Σάρος, 1746] Παπαδ. Β, 596.
- 40–41. Типикон 1685 [Τυπικὸν σὺν Θεῷ ἀγίῳ... Μάρκου Ἱερέως Μαρκᾶ τοῦ Κρητός. Βενετία, Ν. Σάρος, 1685 - Legrand 2, 597] ἰ 1739 pp. 2 прим.
- 42–43. Триодъ 1721 ρ. 2 прим. [Τριώδιον...] Παπαδ. Α΄ 5748
44. Анфолоγιон 1672 ρ. [Ἀνθολόγιον...] Legrand V 274,6
- 45–47. Лексикон т. I-II-III, № 8-9-10 [Λεξικόν...]
- 48–49. Діадохи 2 прим. 1727 ρ. 8°, № 47 та 30 [Διδαχαὶ...]
- 50–51. Амарголон 2 прим. 1740 ρ. № 33 ἰ 32 [Ἀμαρτωλῶν σωτηρία...] Παπαδ. Α΄ 3314
52. Октоихос 1777 ρ. 4° [Ὀκτώηχος...] Λ. Χ. 144
53. Адам Зерников, т. I, № 18. [Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς· πραγματικαὶ θεολογικαὶ ἐννέα καὶ δέκα Ἀδὰμ Ζοιρνικαβίου Βορούσσου... Ἐπιμ. Εὐγένιος Βούλγαρις. Ἐν Πετροπόλει, 1797] Λ- Χ Β΄, 45 Παπαδ. Α΄ 5980

54. Параклейсос 1683 р. 4° вся мокра [Παρακλητική;]
 55–56. Маргарите 1688 р. в 2 книгах [Μαργαρίται...] Παπαδ. Α' 3742
 57. Лексикон без заголовку польськ.-латин. В лист. № 13 [Λεξικόν]
 58–64. I. Златоуст грецькою мовою 1612 р. 7 книг [Τοῦ ἐν ἁγίοις
 Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ
 Χρυσοστόμου τῶν εὐρισκομένων τόμος πρῶτος δι' ἐπιμελείας... Ἑρρίκου
 τοῦ Σαβιλίου. 1612] Hoffman 2, 401.
 65–66. Сейра 1772-3. В лист, в 2 томах. № 11-12. [Σειρὰ ἐνὸς καὶ
 πεντήκοντα Ὑπομνηματιστῶν εἰς τὴν Ὀκτάτευχον καὶ τὰ τῶν Βασιλειῶν
 Ἦδη πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα... Νικηφόρου Ἱερομονάχου τοῦ Θεοτόκου.
 Τόμος πρῶτος. Λιψία, Вреϊтκόφ, 1772. Т. Β', 1773] Legrand 2, 771.
 67. Апостол для вихода № 17 [Ἀπόστολος...]
 68. Грецький рукопис в 4°. № 010

Слов'янські книги.

69. Требник деф., 4°, часів Анни Іванівни [КПЛ, 1736]
 70. Турецька біблія, 4°, № 14.
 71–73. Толкование на 12 пророков і на прор. Даниїла, 3 книги. №№
 168, 170 і 172.
 74. Пролог. 1779 р., Москва. Сентябр. часть. № 60.
 75–76. Біблія в перг. оправі 1681 р., грецька – 2 книги.
 77. Толк. воскрес. апостолов. Киев, 1826. № 173.
 78. Служба в великую среду. 4°. № 113.
 79. Пролог. М., 1675 р. В лист.
 80–81. I. Златоуста. Беседы на 14 посл[аний], части 1–2. №№ 139 і 140.
 82. Сочинение Дмитрія Ростовского IV. 1825. № 146.
 83. I. Златоуста. Беседы на I. Богослова. М., 1793 р. В лист № [...]
 84. Він же, на Матвія. М., 1781 р.
 85. Григорій Назіанзина ч. I.
 86. Собрание поучений. М., 1854 р.
 87. [Книга сия ...] Ефрема Сирина. М., 1701 р. № 152.
 88. Пролог. Март-Май. № 69.
 89. Устав, [Сиречь церковное око]. М., 1631 р. № 99 (без передньої
 кришки оправі).
 90. Октоїх деф., ч. 2. № 86.
 91. Часослов деф. № 95.
 92. Псалтырь. Москва, 1751. В лист.
 93. Служебник. КПЛ, 1746 р. В лист. № 97.
 94. Біблія, т. III. 8°. № 111.
 95. I. Флавія древности іудейскія, [СПб, 1818 і наступні], ч. 2. № 153.
 96. Миняя Общая. КПЛ, 1818. В лист. № 62.
 97. Турецька книга. 8°.

98. Беседы Вас. Великого на разные материи. М., 1855 р. № 150.
99. Служба [святому великомученику] Евстафію. [1765], 4°, в деф. переплеті.
100. Толкованіе Воскр. Евангелій, т. II, КПЛ, 1825 р. 4°. № 174.
101. [Ириной Клементьевский]. Толкованіе на псалтырь. М., 1791 р. В лист. № 166. [I часть].
102. Слова избранные. М., 1814 р. В лист. № 131.
103. Собраніе [разных] поучень. М., 1776. № 168.
104. Минея. Декабрь. № 53.
105. Литургіаріон або Служебник. Львов, [Братство], 1691 г. № 102.
106. Апостол без оправы з гравюр. Григорія Левицького.
107. Беседы I. Златуста о покаяніи. КПЛ, 1823 р. В лист. № 136.
108. Правила свв. апостолів греко-слов. мовою.
109. [Іоан Золотоуст]. Маргарит. Москва, 1698 р. В лист.
110. [Богданов А.] Симфонія. [М.], 1737 р. № 120.
111. Соборник. 1850 р. № 160.
112. Апостол. 1881 р. і 1869 р. 2 прим.
113. Пролог. Сент. [М.], 1752 р. № 43.
114. Пролог Іюнь (нового видання). № 59.
115. Собраніе разных поученій. КПЛ, 1778 р. № 159.
116. Минея празднична. Без оправы, дефектна. № 82.
117. Твори Василя Великого. [М., 1787 або 1790]. № 148 і 149. 2 книги.
118. Анфологіон. М., 1759 р.
119. Аввы Дорофея. 1836 р. В лист.
120. Беседы I. Златоуста к Антіох. народу. № 143.
121. Лествица. 1823 р., КПЛ. № 156.
122. [Беседы] I. Златоуста на [книгу] Бытія. 1773 р., КПЛ. № 138.
123. [Ириной Клементьевский]. Толкованіе на Псалтирь, [М., 1791 р.], ч. II та III. № 167 і 165, 2 книги.
124. Тріодь цветная. 1857 р. № 129. В лист.
125. Евангеліе. Москва, № 129. В лист.
126. [Димитрий Ростовский (Туптало)]. Книга житій святых. КПЛ, 1764 р. № 164.
- 127 Теж, ч. I. 1852 р. №№ 80, 81.
128. Теж, ч. 2
129. “Северная пчела” за 1854–55 рр.
- 130–136. Минея служебных 5 книг № 57, 65, 70, 68, 79, і без №№ 30 книг.

НБВУ ІР, ф. 285, № 2008, арк. 4 (машинопис), арк 5 (рукопис оригінал). 7–8 зв. (машинопис), арк. 9–11 (оригінал рукою П. Попова, синім олівцем з правками чорнилом).